

СЕЊАЊА БОРАЦА ВАЉЕВСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА, I, Ваљево 1984, 580.

Свако објављивање успомена бораца народноослободилачке борбе представља како важан корак у чувању од заборава догађаја и личности из славне епопеје наших народа и народности тако и велики допринос историографији народноослободилачког рата и револуције. Значај оваквог дела је још већи када се зна да сећања непосредних учесника догађаја заузимају незаобилазно место међу историјским изворима. Такав карактер, има и књига **Сећања бораца Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда** (I том) објављена у оквиру едиције Прилози за историју ваљевског краја. Значај овог издања није само локалног карактера (за историографију, народноослободилачког покрета устаничког и слободарског ваљевског краја) већ знатно шири, како за историографију народноослободилачког покрета Србије, тако и Југославије.

Сама књига представља својеврсну збирку успомена бораца Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда као и илегалаца и симпатизера који су током рата долазили у директан контакт са Одредом. Таквих успомена у овој књизи, има 214 и можемо их поделити у две категорије:

I — на већ објављена сећања у ратној и поратној штампи (Борба: Здравствени радник. . .) и књига мемоарског карактера (Д. Дудић, Дневник 1941; др Ј. Мештеровић, Лекарев дневник. . .) и

II — на необјављена сећања, сакупљена непосредно при раду на овој књизи.

Сви ови прилози су на основу тематско хронолошког принципа разврстани у седам поглавља.

Прво поглавље (Припреме и почетак устанка) третира период од априлског рата, преко стварања Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда, па закључно са првим оружаном акцијама. Осим борбених сукоба у овом поглављу се приказује и илегалан рад чланова КПЈ и СКОЈ-а, рад на организовању Одредом, долазак нових бораца, снабдевање оружјем. Међу свим тим догађајима, посебно треба истаћи седмојулске догађаје у Белој Цркви којима је јасно и недвосмислено „Србија рекла слобода”.

Друго и четврто поглавље, приказује нам сећања учесника, период стварања и одбране слободне територије (јул — децембар 1941) и процес изградње народне власти на њој. Такође, у овим поглављима се износе и сећања на организовање културног живота у партизанским јединицама и на слободној територији. Од нарочито великог значаја су свакако сећања о многим важним биткама у којима су учествовале јединице Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда (борбе за Крупањ, Љиг, Завлака, Уб, опсада Ваљева. . .) а такође и сведочења о четничкој издаји.

Треће поглавље сам намерно пропустио да би се сада вратио на њега, пошто оно чини засебну тематску целину у оквиру хронолошког периода који покривају друго и четврто поглавље, а односе се на сусрете ваљевских партизана са својим Врховним командантом Јосипом Брозом

Титом. Почетну тачку ове тематске целине чине сећања Јаше Рајтера на ризично путовање Тита и његових пратиоца од Београда, преко Чачка и Пожеге до Робаја. У даљим сведочењима приказане су, углавном, импресије ваљевских партизана о свом Врховном команданту, док су неки важнији догађаји, као састанак у Струганику, или, саветовање у Столицама непотпуно приказани, али то се не може узети за недостатак с обзиром да су аутори (казивачи) сећања били само споредни актери ових незаобилазних догађаја.

Док су прва четири поглавља хронолошки везана за 1941. годину, пето поглавље нам, кроз успомене бораца, приказује тешке тренутке Одрода, од самог почетка 1942. године, преко њихових тешких тренутака и преласка групе од 67 бораца преко Дрине у Босну, до њиховог приступања Пратећем батаљону Врховног штаба.

Са петим поглављем завршава се приказивање историјата првог Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда (јун 1941. — март 1942). Следећа два поглавља чине свако за себе, посебне тематске целине.

Шесто поглавље својеврсно је сведочанство о тешком положају заробљених партизана и родољуба по логорима и казаматима широм поробљене Европе, од ваљевског затвора и Бањице па до Аушвица, Фосберга и Фалстада.

У последњем поглављу налазимо дирљива сећања преживелих бораца на своје пале другове. Осим низа других сећања из овог дела књиге, која нам погинуле партизане приказује као другове, борце и комунисте треба истаћи утисак који остављају на читаоце кратка сећања вајара Виде Јоцић на своје погинуле саборце чије је бисте вајала.

Од великог броја сећања из ове књиге, издвојио бих и поменуо неколико, али не на основу квалитета, или занимљивости казивања, већ на основу чињенице да се помоћу њих може пратити целокупан пут и историјат Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда. То су следећа сећања: Како сам доживео априлски рат (Ж. Гајић); Устанак (М. Милосављевић); Први устанички хитац (А. Јевтић); Борба у Лајковцу (Д. Дудић); Борба за Крупањ (Д. Дудић); Борба за Љиг (М. Дракулић); Борбе у Качеру (М. Миловановић — Брка); Борбе око Љубовије (Ж. Ранисављевић); Ваљевци на Тари (Б. Ружичић); Борба у Лесковицама (М. Савић); Прелазак у Босну (Р. Мартиновић).

Ово дело представља, не само користан материјал, за историчаре НОБ-а, већ и занимљиво штиво за све које интересује тематика другог светског рата. Главни циљ редакционог одбора по свему судећи био је сакупити сећања учесника на исте или различите догађаје и сваки учесник те догађаје прикаже са свог становишта — онако како их је сам доживео, видео и запамтио. Циљ је у потпуности постигнут. Међутим, остаје чињеница да се у овој књизи у великој мери осећа недостатак научно-критичког апарата, који би омогућио да се баци више светлости на неке личности и догађаје, који се у овим сећањима само помињу или се преко њих овлаш прелази и који би успео да читаоцу пружи потпунију представу о томе. Тако се, на пример, прелазак групе од 67 бораца преко Дрине марта 1942. године, помиње у неколико сећања. У основи та различита сећања непротиврече једна другим, али се разликују у неким мање важним елементима као: ко је возио чамце, колико је било чамаца, колико је људи могло да стане у њих у једној тури... Ту би један критички апарат, студиозно урађен доста помогао да се овакве непрецизности разјасне.

Осећа се потреба, да се назначе и функције које су казивачи сећања имали у тренутку збивања догађаја који описују, јер стоји чињеница да обичан борац из рова није био у стању да целокупну тренутну ситуацију сагледа тако прецизно као на пример, један члан штаба, што је врло важно у вредновању казивања као историјског извора.

Књигу су издали удружени издавачи: Општински одбори Савеза удружења бораца НОР-а Ваљево, Владимирци, Коцељева, Крупањ, Лајко-

вац, Љиг, Љубовија, Мионица, Осечина, Уб, Међуопштински историјски архив Ваљево и Одбор бораца Ваљевског НОП одреда.

За крај бих напоменуо да је ово прва књига те врсте објављена у ваљевском крају, али, како је већ планирано, не и последња. Зато треба устрајати у овом раду, тим пре што сећања објављена на овом месту представљају само делић онога што би сви борци, али и људи који нису носили пушку, имали да кажу и напишу о тим страшним, али и славним годинама рата.

Владимир Кривошејев

Драгутин Бајић: ВРЕМЕПЛОВ ВАЉЕВА (1944—1984), Ваљево 1986, 238.

Графичка издавачка радна организација „Милић Ракић” и Скупштина општине Ваљево дале су значајан допринос упознавању послератног Ваљева издавањем корисног дела Драгутина Бајића: ВРЕМЕПЛОВ ВАЉЕВА (1944—1984). Ова књига је изашла као осма књига библиотеке: „Заједничка издања”.

То је прва, и за сада једина књига оваквог карактера, која нам даје хронолошки општу слику догађаја у Ваљеву, у послератном периоду. Њен значај је још већи, с обзиром да је рад на послератној локалној историји доста запостављен. Истина, у нашем крају је већ објављен известан број монографија које обухватају послератни период, али оне третирају само развој појединих установа (школа, радних организација, удружења...), док нам, за разлику од њих **Времеплов** даје једну општу слику целокупног развоја града и општине Ваљево у протеклих четрдесет година. Ту се износе кратки прикази свих, више или мање, значајних догађаја из друштвеног, привредног, културног и спортског живота.

Свакако треба поменути и чињеницу да је ово први хронолошки приказ послератних догађаја у ваљевском крају и једна од ређих књига оваквог садржаја у Србији.

Први део ове хронологије представља кратак, али целовит приказ опште ситуације у Ваљеву у периоду 1944—1984. године. Састоји се из неколико потпоглавља: Привреда, Просвета и Култура, Стамбено-комунална изградња, Здравство, Саобраћај, Угоститељство и туризам.

Овај део чини један својеврстан увид у следећи, централни, део хронологије. У том, централном делу (који обухвата 160 страна), држећи се строгог хронолошког реда, аутор нам, по датумима, износи скоро сва значајна, важна и упечатљива збивања од 15. септембра 1944. (ослобођење Ваљева) па до краја 1984. где је последњи забележени податак — свечано откривање споменика Проти Матеји Ненадовићу — 27. новембра. Методом случајног избора, издвојио бих само неке догађаје, како бих илустровао начин њиховог изношења:

1960. година

1. јануар — Од овог датума ваздушна бања Дивчибаре припада територији општине Ваљево.

24. јануар — У великом пожару уништена зграда Основног пословног савеза земљорадничких задруга са целокупним инвентаром и документацијом.

5. фебруар — На седници Народног одбора општине Ваљево донето решење о ликвидацији самосталне угоститељске радње „Пећина” у Ваљеву.

Последњи део ове хронологије представља збир табеларних прегледа различитих делатности, који показује њихов развој по појединим годинама. Ту налазимо, поред осталих, и следеће: Преглед података насеља и становништва општине Ваљево; Преглед података о школама и броју ученика на територији општине Ваљево; Преглед регистрованих возила...